

RESSENYA A EMILIO CALLADO (ED.), *LA CATEDRAL ILUSTRADA. IGLESIA, SOCIEDAD Y CULTURA EN LA VALNECIA DEL SIGLO XVIII*, 2. VOLS. VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, 2013-2014, 356 I 444 PP. ISBN: 978-84-7822-647-4 I 978-84-7822-667-2

REVIEW TO EMILIO CALLADO (ED.), *LA CATEDRAL ILUSTRADA. IGLESIA, SOCIEDAD Y CULTURA EN LA VALNECIA DEL SIGLO XVIII*, 2. VOLS. VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, 2013-2014, 356 & 444 PP. ISBN: 978-84-7822-647-4 & 978-84-7822-667-2

MARC GANDIA SILVESTRE

lletramenuda@hotmail.com

Universitat de València

La importància que han tingut les catedrals durant el període de l'Edat Moderna (segles XVI-XVIII), tant pel que respecta a la vida de la pròpia Església com a l'entorn social, econòmic i polític de l'època, és una qüestió que no escapa a ningú, atès que ultrapassaren el seu àmbit d'actuació que abastava més enllà de l'àmbit eclesiàstic. El seu paper, que en segles anteriors havia estat determinant, resultarà d'especial significació a l'anomenat «Segle de les Llums», no solament com un dels principals centres de poder religiós i espiritual sinó també des del punt de vista de desenvolupament intel·lectual i cultural.

En el cas valencià, on el moviment il·lustrat prendrà un relleu destacat, és on adquireix sentit un estudi de la seu de València des d'uan òptica omplexa com la que plantegen els volums que ara comentem. Sobretot per la seua vinculació al fenomen de bona part dels representants de les

seus canonges i d'altres dignitats, alguns dels quals desenvoluparan un paper rellevant a l'Espanya dels Borbons. Personatges com Francesc Pérez Bayer, eclesiàstic i erudit; Felip Bertran, bisbe de Salamanca i Inquisidor General; els prelats barcelonins Asensi Sales i Josep Climent Tormo; el bisbe d'Oriola Josep Tormo, membre de la Comissió Extraordinària de Bisbes; Joan Antoni Maians o Vicent Blasco, rectors ambdós de la Universitat de València i representants de l'última generació d'il·lustrats, en són bona mostra d'aquesta relació, tant per les polítiques reformistes desenvolupades com per la seues responsabilitats religioses i en la *res publica*. És, doncs, a partir d'aquests i d'altres personatges i de les seues produccions i actuacions que la catedral de València de la Il·lustració contribuirà a través de l'ensenyament, la litúrgia, la predicació, l'art, la música..., a difondre entre la societat aquests nous valors. Unes noves maneres, actituds i formes que aportaran nous aires a l'Església valenciana i a la seua societat. Cal que tinguem present la catedral i els seus representants que no solament mantindran el vincle entre la mitra i la corona, sinó que també establirà fortes relacions amb la Universitat i el Municipi, així com amb els gremis, les confraries i d'altres estaments.

És precisament dins d'aquest espai de l'Edat Moderna, i en concret en la Seu valenciana, on pren sentit el treball i l'obra realitzada pel professor de la Universitat CEU Cardenal Herrera de València, Emilio Callado Estela, per tal de recuperar la història de la religiositat i de les institucions eclesiàstiques valencianes, la qual és del tot remarcable. Un treball inserit dins del grup d'investigació *Iglesia y sociedad en la Valencia Moderna* (ISVaM), creat per endinsar-se en l'estudi i l'anàlisi de la catedral de València, des d'una perspectiva global i interdisciplinària. Ara, part dels resultats d'aquest grup d'investigació, veuen la llum gràcies a la Institució Alfons el Magnànim, sota la coordinació i l'edició acurada del ja esmentat professor Callado. Els estudis s'articulen en vint-i-cinc articles que s'hi apleguen en dos extensos volums *La catedral ilustrada. Iglesia, sociedad y cultura en la Valencia del siglo XVIII*; una publicació que per la seua qualitat està cridada a ser una peça clau i essencial per aproximar-nos al món eclesiàstic valencià de l'anomenat «Segle de les Llums».

Al primer dels volums es recullen onze aportacions -algunes de ben extenses- que presenten una heterogeneïtat temàtica i diferents enfocaments, propi d'aquest tipus de miscel·lànies. Ens trobem des de temes estrictament eclesiàstics (arquebisbes auxiliars, canonges, sínodes diocesans), assumptes culturals i històrics (història de la Seu, el foment de la lectura de la Bíblia en llengua vulgar, aspectes relacionats amb l'humanisme i l'escolàstica, anàlisis estètics que abracen des de la música a l'arquitectura), jurídics (tema de l'eterna reivindicació de la creació d'una diòcesi a Xàtiva) i les temàtiques religioses (espiritualitat i culte).

Dins de l'apartat que analitza aspectes més culturals i històrics, ens trobem amb el primer dels articles que tracta de l'edició d'una inèdita i interessant història de la Seu de finals del Siscent, a cura d'Alfonso Esponera, inserida dins de la producció de la historiografia menor, que no té altre objectiu que preservar la memòria a través d'aquesta «veritat objectiva» i institucional; on prenen força relleu els llibres tercer i quart, on ens parlarà de la construcció de l'edifici i la descripció de les relíquies, entre d'altres aspectes destacables. El treball del professor Antonio Mestre s'endinsa en la

primera traducció catòlica en llengua castellana de la Bíblia, on ens tracta de mostrar la influència dels reformistes gal·licans en els clergues del capítol de la Catedral valenciana i la presència dels humanistes cristians del segle XVI, sense oblidar els interessos de la lectura de la sagrada escriptura en llengua vulgar. L'aspecte arquitectònic és analitzat a l'obra pel professor Fernando Pigarrón, el qual aprofundeix en l'estudi de l'arquitectura de la catedral de València en el segle XVIII i primer terç del segle XIX, i analitza les obres d'enriquiment produïdes al llarg període setcentista amb el seu marcat esperit innovador i il·lustrat que permetrà acabar amb l'anarquisme interior del temple, que fins eixe moment presentava capelles desiguals amb diferents ornamentacions, a favor d'una uniformitat estilística que li aportarà la transformació més classicista. El professor Andrea Bombi tractarà sobre la professionalització dels músics en la València del segle XVIII, a partir de la seua capacitat de sustent econòmic i del prestigi social que el seu ofici li reportava. Un ofici fortament vinculat d'entrada amb la condició eclesiàstica, atés que els especialistes s'organitzaven principalment en capelles musicals eclesiàstiques; però que també es troba relacionat amb la figura dels músics al voltant de la confraria de ministrils. Atés que ben sovint el prestigi social del músic li venia atorgat pel cos al qual pertanyia, a partir del sistema jeràrquic que entronitzava de manera gradual el mestre de capella (o compositor), l'organista, el cantor i l'instrumentalista.

Quant als aspectes més estrictament eclesiàstics ens trobem amb diferents treballs. El professor Emilio Callado tracta dels set bisbes auxiliars de València en el segle XVIII, des del valencià Isidor Aparici Gilart fins a terolenc fra Melchor Serrano de San Nicolàs. L'article ens dona mostra detallada de la trajectòria vital de cadascun d'ells: data i lloc de naixement, formació acadèmica, filiació eclesiàstica, llocs ocupats amb anterioritat al càrrec, data de confirmació del càrrec, així com les successives promocions posteriors amb el consegüent càrrec, fins arribar a la seua mort. Els bisbes auxiliars, també anomenats de gràcia i anell o coadjutors, estaven privats de l'exercici efectiu de la jurisdicció sobre la diòcesi. Eren investits pel papa i solien ser anomenats pels bisbes jurisdiccionals perquè els ajudara en tasques pastorals, tant en les seues absències, malalties o, fins i tot, quan entraven en edat avançada. Els professors Vicente Pons i Milagros Cárcel en el seu treball s'endinsen en les dignitats i canonges de la catedral il·lustrada, on es fan una relació dels oficis i càrrecs més destacats i importants que hi havia a la Seu valenciana en el període del Setcents. Des d'aquells que es dedicaven al culte, passant pel manteniment i l'administració, la capella musical i l'escola de cant, fins a mostrar-nos d'altra mena d'oficis com podien ser el d'impressor, conjurador, emissaris i criats dels senyors canonges. A l'estudi també se'ns aporta una interessant i detallada relació del personal de l'arxiu capitular: l'arxiver major o primer arxiver, arxiver canonical o segon arxiver, ajudants d'arxiver, escriptors i amanuenses. La professora Amparo Felipe ens presenta un estudi sobre la vida del canonge en Josep de Castellví i Coloma, una vida dedicada al ministeri eclesiàstic en el canonicat de la catedral de València i l'ardiaconat de Xàtiva. El professor Antonio Benlloch, tracta en un breu article sobre els sínodes diocesans valencians en el període il·lustrat, o ben bé podríem dir, la no-realització d'ells, atés que les dificultats que s'ocasionaren en l'àmbit de l'administració eclesiàstica arran de la Guerra de Successió feren que l'Església valenciana no actualitzara la seua legislació amb concilis i sínodes.

En allò que respecta a la religiositat, dins del primer volum de *La catedral Ilustrada* ens trobem amb l'obra del professor Francisco Pons el qual analitza l'espiritualitat no il·lustrada valenciana a la primera meitat del segle XVIII, a partir de la condemna del quietisme, la qual comportarà un canvi en el model d'espiritualitat. Des d'aquests moments la mística deixarà de ser considerada com a experiència i es passarà més bé als models de vides exemplars, sobretot de dones, com són el cas de Josepa de Santa Agnès, monja de Benigànim; Lluïsa Saragossà, de Carlet; i la valenciana Jerònima Dolç.

L'article dedicat pel professor German Ramírez a la qüestió de la catedralitat de Xàtiva, que no va arribar a ser-ho, tracta de les reivindicacions i problemàtiques que existiren entre el capítol de la col·legial xativina i l'Església valenciana al llarg del segle XVIII perquè Xàtiva retornara a tenir l'aspirada i desitjada seu bisbal. Unes aspiracions que es veuran frustrades atés que les aliances dels il·lustrats valencians junt a l'arquebisbat de la diòcesi frenaren les reclamacions a partir de les diferents justificacions canòniques, pastorals, històriques, demogràfiques i geogràfiques, que no feien més que amagar les veritables oposicions a aquestes reivindicacions: la pèrdua de rendes, poder i prestigi social; unes cotes de poder que els canonges de València no estaven disposats a perdre.

En el segon dels volums, hi ha una certa continuïtat temàtica que enriqueix la visió oferida en la primera part. En el camp eclesiàstic ens trobem amb quatre aportacions, d'entrada hi ha dues ben aclaridores que tracten i analitzen diferents funcions i càrrecs eclesiàstics. El professor Emilio Callado, analitza la carrera dels cinc prelats titulars a la mitra valenciana al llarg del Setcents, des del valencià fra Antoni Folch de Carmona, passant pel biscaí n'Andrés de Orbe i Larreátegui, n'Andreu Mayoral de Zamora, el saragossà en Tomàs Azpuru i en Francesc Fabián y Fuero, nascut a Guadalajara. On analitza les dades biogràfiques, dades de naixença, província, diòcesi; així com els aspectes relacionats amb la seua formació: col·legis majors, universitats i grau de formació que assoliren; a més de tenir present quin tipus de bagatge professional tingueren cadascun dels arquebisbes abans d'assolir el càrrec, tant des del punt de vista de la docència exercida, quins esglaons havien ocupat tant dins del clero capitular com a la cúria diocesana, així com d'altres ocupacions de diferent índole. A més, el professor Callado no s'està de facilitar-nos les dades referents a la carrera episcopal de cadascun d'ells: ingrés en l'episcopat, promocions posteriors, final del seu ministeri, així com els anys que romanen en el càrrec arquebisbal. Per la seua banda, el professor Germán Ramírez en l'altra de les publicacions es dedica a l'activitat i vida del franciscà Joaquim Company, un home format en el segle il·lustrat, arquebisbe de la seu valenciana en el moment de convulsions socials, polítiques i religioses: la invasió napoleònica. A més d'analitzar i mostrar quina fou la posició de la diòcesi valenciana durant els anys de la guerra. En una tercera aportació, dins d'aquest camp eclesiàstic, Francesc Torres tracta l'estat de la diòcesi de València en el context general de l'Estat a partir del nomenclàtor de «l'informe de Fabián y Fuero». L'estudiós analitza la relació circumstanciada dels pobles valencians a partir del llistat fet arran de les indicacions de l'arquebisbe Fabián y Fuero, i a petició del comte Florindablanca, on es detallaven les informacions de tipus

eclesiàstic; però no només això, atès que també analitzarà d'altres aspectes de tipus geogràfic on tractarà la relació de les parròquies i els seus territoris, fent incís a cada la població, el seu poblament i la seua agricultura, a més d'analitzar la informació referent als convents, ermites i capelles. Per cloure aquests estudis, ens trobem amb el treball centrat en les oposicions en el *cursus honorum* del canonge Juan Bautista Hermán, amb tots els caràcters especials i propis, per les divergències amb diferents càrrecs que suscitaran.

Des del punt de vista cultural ens trobem diferents articles que ens aportaran informació de les contribucions més significatives del moment. El professor Antonio Mestre a partir de l'anàlisi de les escoles teològiques en el capítol catedralici de València, analitza les pugnes escolàstiques com a conseqüència dels estudis universitaris a partir del diferent relleu de les ordes religioses, especialment dominics i jesuïtes, tomistes i antitomistes. Les escoles teològiques constituïen l'eix vertebral de la docència a les Facultats d'Arts-Filosofia i Teologia, perquè hi havia un fort posicionament a partir de la ideologia, i dels recolzaments socials, arran d'uns personatges fidels amb interessos comuns i influència politicosocial, ben semblant al que serien hui dia els partits polítics, segons l'autor. Unes confrontacions entre els diferents posicionaments escolàstics que arribarien a tenir les seues repercussions dins de l'àmbit del capítol eclesiàstic; uns efectes que arribaran a la societat sacralitzada.

Quant a les expressions artístiques, en l'àmbit de la pintura ens trobem amb els treballs dels professors Daniel Benito i Amparo José Mora, que analitzen la iconografia de la catedral de València, a partir del programa il·lustrat que proposà la reforma neoclàssica que intentà de dotar d'equilibri, harmonia i unitat clàssica. Ara, amb la creació de les capelles laterals, la reinterpretació del transsepte, així com la redecoració i revestiment de les antigues estructures gòtiques es donà el sentit global actual marcat per la finalitat didàctica i ètica que estipulava el moviment acadèmic. D'altra banda, des del punt de vista escultòric, el professor Fernando Pingarrón tracta sobre la reposició tardana del retaule major de la catedral, realitzat en la segona meitat del segle XIX i els diferents projectes, demandes i subvencions que en possibilitaren l'obra definitiva. Una restauració «necessària» sobretot, si tenim en compte les successives desaparicions de les peces d'argent d'orfebreria del retaule; tot i les diferents reposicions fetes a partir de la segona meitat del segle XV i posteriors millores realitzades al llarg del segle XVII i XVIII, així com les successives destruccions del retaule en els anys 1812 i 1823, esdevingudes per la Guerra del Francès i d'altres peticions de donació d'argent a instàncies de les Corts. Des del punt de vista de l'orfebreria el professor Francisco de Paula Cots analitza el tresor de la Seu a partir de l'argent que hi sobreviurà després dels diferents fets històrics esdevinguts entre 1700 i 1825.

Seguint amb els aspectes culturals del «segle de les Llums» hem de destacar el paper important que hi jugarà la impremta, atès que es considerarà el llibre com una obra d'art, tot i que les obres de caràcter religiós no destacaran precisament per la seua qualitat de reproducció, perquè entre d'altres coses per la seua major difusió. Amb tot, la catedral comptava amb impressors de molt bona qualitat. L'estudi del professor Manuel Bas tracta justament de la impremta il·lustrada i la relació que mantindrà la Seu amb l'impressor Benito Monfort.

Un dels aspectes destacables en l'obra de la Catedral Ilustrada és la visió de la diòcesi i de la religiositat dels valencians des d'angles i perspectives diferents. Així, d'una banda ens trobem amb el treball del professor Alfonso Esponera, qui presenta la visió del xatívi Jaume Villanueva, qui va analitzar l'arxiu catedralici entre octubre de 1802 fins a finals de 1803, i que ens ha arribat a través de la seua extensa obra *Viaje literario*. Una obra realitzada al llarg de sis anys, la qual ens transmet la visió dels viatgers de la Il·lustració i reflecteix l'esperit racionalista i analític del període, a més de recollir bona part dels fons documentals i les característiques artístiques de convents, cenobis i temples de les diverses diòcesis valencianes, catalana i mallorquina. Aquesta visió «viatgera» feta pel dominic xatívi és complementada per l'estudi del professor Elías Durán, el qual ens parla de la visió que tingueren els viatges estrangers (Elizabeth Vassal Fox, Charles Richard i John Carr) de la vida religiosa dels valencians en els incís del segle XIX. Unes aportacions que detallaran els elements «exòtics i particulars» del sentir religiós del període, a més d'aportar-nos elements destacats de la riquesa patrimonial de l'Església valenciana a partir dels detalls que ens aporten de les fonts clàssiques il·lustrades. Aquest apartat d'estudis sobre religiositat es clou amb l'aportació interessant del professor Francisco Pons sobre l'espiritualitat seglar, a partir del treball sobre les dones espirituals i el model de vida tradicional que projectaran, o intentaran projectar, sobre les dones valencianes en la primera meitat del segle XVIII. Un treball que continua en la línia iniciada en l'anterior volum analitzant la vida i biografies de les dones espirituals, centrat més en aquesta ocasió en la figura de Lluïsa Saragossà, de Carlet. Unes vides i models que pretenien subministrar a la societat d'un model de dona determinat; una dona devota, submissa, subjecta als confessors o directors, allunyada de les festivitats i celebracions de balls i festes, que podrien induir a la pecaminositat. Un model de dona fortament coaccionat i condicionat pel món eclesiàstic.

Per cloure aquest segon volum ens trobem amb treballs que aprofundeixen en l'aspecte més polític, que ja foren tractats en el primer exemplar de *La catedral ilustrada*, que tingueren en temes com el regalisme, les influències i relacions amb l'Ajuntament, o el nomenament del rector de la Universitat, els aspectes més significatius. Ara, en els treballs que trobem en aquest volum s'analitza un dels aspectes històrics de més significació i rellevància política dins del segle XVIII: el conflicte successori a la Corona, amb la mort de Carles II. La professora Amparo Felipo presenta les conseqüències que tindran aquests enfrontaments entre austriacistes i borbònics en l'economia de la seu valenciana, sobretot a partir de les quantitats que es deixaren d'ingressar en les administracions de la Fàbrica de l'Església, l'Almoïna, Dobles i Aniversaris, entre d'altres. L'altre dels aspectes d'especial importància des del punt de vista polític, la Guerra contra el Francès, és estudiat per la professora Núria Soriano, la qual a partir de l'anàlisi i la interpretació de dos sermons ens descriu una clara exaltació política basada en l'exèrcit i en els «herois» de les gestes pretèrites. Segons l'autora es dona bona mostra de com l'Església participà en la gestació i invenció d'un model determinat a favor de l'Estat, a partir dels conceptes de nació i religió, per damunt dels conceptes de liberalisme o absolutisme.

Ressenya Emilio Callado (ed.), *La catedral ilustrada. Iglesia, sociedad y cultura en la Valencia del siglo XVIII*, 2. vols. València, Institució Alfons el Magnànim, 2013-2014

Comptat i debatut, aquesta és a grans trets la visió que presenten els estudis d'aquests volums. Una visió global, rica i diversa, i que no cal dir, d'una qualitat excepcional, atés que van signats pels especialistes més reconeguts dels camps de què s'ocupen. Una tasca, doncs, ben encomiable la que trobem a *La catedral ilustrada. Iglesia, sociedad y cultura en la Valencia del siglo XVIII*; una publicació, com havíem apuntat suara, que per la seua qualitat està cridada a ser una peça clau i essencial per aproximar-nos al món eclesiàstic valencià de l'anomenat «Segle de les Llums».